

11

TEORIE LIDSKÝCH PRÁV

11.1 Lidská práva: právní, nebo morální koncept?

Hovoříme-li o lidských právech,¹¹⁰⁴ zpravidla se nám ze všeho nejdříve vybaví práva zakotvená v ústavách a mezinárodních smlouvách, zároveň je však bude doprovázet mlhavý pocit, že jsou přece jen něčím víc než běžnými normami, které bereme vážně z toho důvodu, že jsou platnou a účinnou součástí právního řádu. Pokud by nějaký autoritářský stát neměl ve svých právních předpisech zakotveno právo na svobodu projevu, řekli bychom, že jeho občané toto právo nemají? Z určitého hlediska ano, z určitého ne. Tato otázka vede mnohé

¹¹⁰⁴ Tento text vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Morální argumenty v interpretaci lidských práv“ číslo MUNI/A/0902/2019 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2020. Za cenné připomínky k němu autor děkuje doc. Mgr. Marku Káčerovi, PhD. a Adéle Sklenářové.

autory k nutnosti rozlišovat *legální a morální práva*.¹¹⁰⁵ První z nich můžeme identifikovat jako společenské fakty, jako zvláštní druh praxe soudců a úředníků uplatňujících veřejnou moc.¹¹⁰⁶ Případně o nich můžeme konstatovat, že jsou platná, protože jsou ukotvena v systému práva.¹¹⁰⁷ Naopak platnost těch druhých je na takovém ukotvení nezávislá a musí být dovozována z nějakých jiných důvodů.¹¹⁰⁸ Takové důvody mohou být velmi různorodé – mohou spočívat například v odkazu na obecně sdílenou lidskou přirozenost, nebo na požadavky odvozené z principu užitku. V každém případě zde máme co do činění s dvěma odlišnými normativními systémy.¹¹⁰⁹ Občané v uvedeném státu určitě nemají legální právo na svobodu projevu, ale mohou být nositeli obsahově totožného morálního práva.

Existují však vůbec morální práva a co přesně je zdrojem jejich platnosti? Tento koncept na rozdíl od legálních práv vzbuzuje řadu pochybností. Předně je třeba zdůraznit, že zde máme stále na mysli určitá oprávnění, resp. subjektivní práva,¹¹¹⁰ a nikoliv různé cíle, hodnoty nebo aspirace.¹¹¹¹ První z možných přístupů, jak se je můžeme pokusit uchopit, je charakterizovat je jako legální práva, která

¹¹⁰⁵ Při překladu anglických termínů *legal right* a *moral right* jsem se rozhodl přidržet pojetí Michala Šejvly, který pro ně ve svých textech používá výrazy legální a morální právo. Viz ŠEJVL, Michal. *Lidská práva jako subjektivní práva*. Teoretické a historické aspekty. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2017, s. 133. Toto rozlišení samotné se objevuje již u Johna Stuarta Milla. Viz MILL, John Stuart. *Utilitarianism*. Auckland: The Floating Press, 2009, s. 78–80. K závěru, že podmínkou užitečnosti konceptu lidských práv je právě jeho odlišení od legálních práv partikulárních společenství, jakož i od dalších žádoucích společenských cílů viz FREEMAN, Michael. *Human Rights. An Interdisciplinary Approach*. 2nd Ed. Cambridge: Polity Press, 2011, s. 6.

¹¹⁰⁶ Více k problematice společenských faktů a vymezení práva viz v kapitole Tomáše Sobka *Právní pozitivismus*.

¹¹⁰⁷ Viz např. GILBERT, Margaret. *Rights and Demands. A Foundational Inquiry*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 29. Srovnej dále definici legálních práv jako práv, která jsou uznávána a uplatňována v rámci určitého právního systému. NICKEL, James W. *Making Sense of Human Rights*. 2nd ed. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2007, s. 28.

¹¹⁰⁸ K uchopení legálních a morálních práv srovnej i jejich vymezení v publikaci MENKE, Christoph a Arnd POLLMANN. *Philosophie der Menschenrechte*. Hamburg: Junius Verlag GmbH, 2007, s. 25 a následující.

¹¹⁰⁹ O uvedené distinkci lze uvažovat též v rovině pozitivních a přirozených práv. Podle Norberta Bobbia má jejich rozlišování s dělením na morální a legální práva společně právě to, že se v obou případech jedná o dva různé normativní systémy. Rozdíl mezi těmito dělení tkví v jejich kritériu. V případě pozitivních a přirozených práv je jím jejich původ, v případě legálních a morálních práv jsou jím jejich principy. BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2005, s. xiii.

¹¹¹⁰ K vymezení subjektivních práv viz kapitolu Michala Šejvly *Teorie subjektivních práv*.

¹¹¹¹ Srovnej NICKEL, 2007, op. cit., s. 9. K odlišení subjektivních práv od cílů viz tamtéž, s. 24–26.

sice aktuálně nemáme, ale měli bychom je mít.¹¹¹² Vůči tomu se nabízí jednoduchá námitka, že si můžeme snadno představit i taková morální práva, jejichž právní zakotvení by nedávalo dobrý smysl. Jako pěkný příklad zde může posloužit třeba právo na férový podíl na důležitých rodinných rozhodnutích, které by jen sotva šlo regulovat právní cestou.¹¹¹³ Představy o tom, jaká legální práva bychom měli mít, jsou tedy nepochybně důležité, ale musíme je od morálních práv odlišovat.

V dalším uchopení tohoto problému nám může být velmi nápomocné rozlišení na pozitivní a kritickou morálku.¹¹¹⁴ První z nich je morálka akceptovaná a sdílená určitou společenskou skupinou, druhá představuje obecné morální principy, které mohou sloužit ke kritice současných společenských institucí, jakož i pozitivní morálky.¹¹¹⁵ Morálními právy pak můžeme mít na mysli *práva založená na pozitivní morálce*, tedy taková, která se v rámci společnosti reálně uplatňují a mohou být vynucována třeba různými formami tlaku z její strany. Dostává se jim společenského, byť nikoliv právního uznání.¹¹¹⁶ Dají se rovněž identifikovat jako určitý druh společenských faktů a mohou sloužit i jako inspirační zdroj pro katalogy legálních práv samozřejmě s tou výhradou, že ne každé takové právo může být přetaveno do své legální obdoby. Ani tato práva ale zpravidla nespojujeme s konceptem lidských práv, protože u těch očekáváme, že budou platná bez ohledu na to, jestli je lidé v nějaké komunitě akceptují, nebo ne.¹¹¹⁷ Jako relevantní se v tomto kontextu tudíž ukazují spíše *práva, jejichž platnost odvozujeme od některého druhu kritické morálky*. Identifikace takových práv již nepředstavu-

¹¹¹² Popis a kritiku tohoto přístupu viz v textu FEINBERG, Joel. In *Defence of Moral Rights*. *Oxford Journal of Legal Studies*. 1992, Vol. 12, No. 2, s. 156 a následující. Dále srovnej též CAMPBELL, Tom. *Human Rights: Moral or Legal?* In: KINLEY, David, Wojciech SADURSKI a Kevin WALTON (eds.). *Human Rights: Old Problems, New Possibilities*. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, s. 4. CAMPBELL, Tom. *Rights: a Critical Introduction*. London: Routledge, 2006, s. 28.

¹¹¹³ TASIOLAS, John. *Towards a Philosophy of Human Rights*. *Current Legal Problems*. 2012, Vol. 65, Iss. 1, s. 2. Další podobné příklady viz FEINBERG, 1992, op. cit., s. 161.

¹¹¹⁴ Joel Feinberg za podobným účelem rozlišuje konvenční a pravou morálku (conventional and true morality). Viz FEINBERG, 1992, op. cit., s. 152. U Jamese Nickela se můžeme setkat s obdobným rozlišením na aktuální a justifikovanou morálku (actual and justified morality). NICKEL, 2007, op. cit., s. 28.

¹¹¹⁵ Toto rozlišení bylo velmi populární u utilitaristů v 19. století. Zde uvedené definice však přijímám ze známé práce H. L. A. Harta. Viz HART, H. L. A. *Law, Liberty, and Morality*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1982, s. 20.

¹¹¹⁶ Srovnej podobný koncept společenských práv (v originále societal rights) v publikacích CAMPBELL, 2006, op. cit., s. 28. CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 10.

¹¹¹⁷ K tomu srovnej CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 10.

je faktickou otázkou, je naopak determinována morálním zdůvodňováním.¹¹¹⁸ Jejich platnost se opírá o justifikované morální principy.¹¹¹⁹ Charakter těchto práv pěkně objasňuje Alan Gewirth.¹¹²⁰ Tento autor nejprve uvádí, že existence je empirická. Pokud říkáme, že se lidé rodí s nohama, je takové tvrzení empiricky ověřitelné.¹¹²¹ Něco takového ale neplatí o kritických morálních právech. Když o nich tvrdíme, že existují, nepřisuzujeme jim tím určité fyzické nebo mentální atributy, ale konstatujeme, že jsou zde průkazné morální důvody, které je justifikují.¹¹²² Mohli bychom je dále charakterizovat i tím, že jsou to ideje o tom, jaká pozitivní morální (resp. konvenční) práva bychom měli mít.

Zásadní odlišnosti mezi vyjmenovanými druhy subjektivních práv samozřejmě nijak nevylučují jejich vzájemné překrývání se.¹¹²³ Právo na svobodu projevu může být zároveň legálním právem, může být založeno na pozitivní morálce a zároveň odvoditelné i z některých druhů kritické morálky. Všechna tato práva sice budou mít totožný obsah, přesto je můžeme samostatně uchopit a analyzovat.

I vůči kritickým morálním právním samotným již bylo nadneseno mnoho námitek. Můžeme si například oprávněně klást metaetickou otázku, odkud se jednotlivé morální principy, z nichž jsou taková práva dovozována, berou. Stejně tak se můžeme ptát, které z těchto principů jsou korektní a zda je vůbec smysluplné o nějakých korektních morálních principech hovořit.¹¹²⁴ Další z možných výtek spočívá v tom, že rozebíraná práva nejsou schopna plnit klíčovou funkci práv, kterou je řešení společenských a politických sporů.¹¹²⁵ Bývají vůči nim vznáše-

¹¹¹⁸ Srovnej CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 12. GILBERT, 2018, op. cit., s. 36.

¹¹¹⁹ FEINBERG, Joel. The Nature and Value of Rights. *The Journal of Value Inquiry*. 1970, Vol. 4, Iss. 4, s. 253, 255.

¹¹²⁰ Alan Gewirth ve svém textu sice vztahuje své postřehy na lidská práva, domnívám se však, že je možno takto uvažovat i o kritických morálních právech v obecné rovině.

¹¹²¹ Souhlasím s připomínkou Marka Káčera, že všeobecné kladné soudy se empiricky ověřují jen velmi obtížně. Nicméně stále je jejich empirické ověřování smysluplné a v ideální situaci, kdy bychom mohli uvážít opravdu všechny případy, by vedlo k nezpochybnitelným výsledkům. Nic takového ani vzdáleně neplatí o našich tvrzeních o morálních právech, u nichž je jakékoliv empirické ověřování nemožné. Proto mezi nimi stále zůstává významný rozdíl.

¹¹²² GEWIRTH, Alan. The Epistemology of Human Rights. *Social Philosophy & Policy*. 1984, Vol. 1, Iss. 2, s. 3.

¹¹²³ Srovnej FEINBERG, 1992, op. cit., s. 151. Dále viz i NICKEL, 2007, op. cit., s. 46. GILBERT, 2018, op. cit., s. 35.

¹¹²⁴ K tomu srovnej FEINBERG, 1992, op. cit., s. 166.

¹¹²⁵ Srovnej CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 21–22.

ny připomínky, že jsou pouhou rétorikou, nepatřičným přenesením termínu z právní oblasti a jako taková jen vedou k zatemnění problému, jaká práva lidé mají, a jaká by mít měli.¹¹²⁶

Výše uvedené námitky nás mohou přivést k úvaze, zda by nebylo přesnější hovořit pouze o legálních právech a morálních hodnotách, které mají tato práva ochraňovat.¹¹²⁷ Takovouto pozici, jež ztotožňuje lidská práva s legálními nebo nanejvýš v pozitivní morálce ukotvenými právy, můžeme označit jako *právní redukcionismus*. Sama o sobě nevyklučuje morální kritiku legálních práv, pouze po zohlednění zmíněných námitek říká, že by neměla být artikulována v termínech lidských práv coby určitého druhu morálních práv.¹¹²⁸

Důležité je si uvědomit, že ani tento přístup není úplně bez kazů. Bývá kritizován například za to, že nevysvětluje, proč vlády ztrácí legitimitu, když nerespektují lidská práva svých občanů.¹¹²⁹ Právě ochrana jednotlivců před zneužíváním moci ze strany vlády bývá vnímána jako klíčová funkce lidských práv.¹¹³⁰ Není nakonec ani nic zvláštního na tom, že kritická morální práva plní jiné funkce než pozitivní morální práva nebo legální práva. Pokud bychom se je snažili různými způsoby zredukovat ať už právě na ně, nebo na pouhé morální hodnoty, omezovali bychom jejich kritickou funkci. I když mohou některé otázky s nimi spojené vyvolávat pochybnosti, je neoddiskutovatelné, že jsou součástí konceptuálního aparátu většiny z nás.¹¹³¹

Do opozice vůči právnímu redukcionismu lze dát přístup označovaný jako *prioritismus*.¹¹³² Jeho zastánci obhajují „*konceptuální a epistemologickou nezávislost morálních práv a normativní prioritu lidských práv jako morálních práv*.“¹¹³³ Do tohoto proudu pak můžeme zařadit většinu autorů usilujících o justifikaci lidských práv, jejichž teorie (včetně jejich výhod a nevýhod) budeme v následujících řádcích podrobněji analyzovat.

¹¹²⁶ K tomu viz i podobnou poznámku uváděnou v práci NICKEL, 2007, op. cit., s. 32.

¹¹²⁷ CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 3–4.

¹¹²⁸ Tamtéž, s. 7.

¹¹²⁹ Tamtéž, s. 13.

¹¹³⁰ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 16, 67, 198. NICKEL, 2007, op. cit., s. 45.

¹¹³¹ FEINBERG, 1992, op. cit., s. 151.

¹¹³² Tom Campbell jej zároveň označuje jako morální redukcionismus. Viz CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 11, 15.

¹¹³³ Tamtéž, s. 11–12.

11.2 Charakteristické rysy lidských práv

Předchozí úvahy potvrzují, že korektnější je legální práva obsažená v různých právně závazných katalogích označovat jako *základní práva* a termín *lidská práva* vyhradit pro práva morální, která jsou založena na určitém druhu nebo druzích kritické morálky.¹¹³⁴ Tím nemá být popřena spřízněnost obou konceptů. Sám soubor základních práv tradičně čerpá inspiraci z filosofických a politických lidskoprávních idejí a z největší části představuje pozitivizovaná lidská práva. Rozdíl mezi oběma kategoriemi práv je dále poněkud stírán tím, že základní práva jsou často formulována velmi abstraktně, což otvírá široký prostor pro jejich interpretaci. Snaha vyložit je v tom nejlepším možném světle nakonec taktéž vede k zohledňování různých idejí a argumentů původně pocházejících z morální oblasti.¹¹³⁵ K pozitivizaci lidských práv tak nakonec dochází nejen legislativní, ale též soudní cestou.

Proč však hovoříme o lidských, a nikoliv o přirozených právech? Také toto rozlišení má své důvody. Například Všeobecná deklarace lidských práv se druhému uvedenému termínu pravděpodobně záměrně vyhnula, protože se chtěla vymanit z návazností na některé kontroverzní teorie pracující s konceptem lidské přirozenosti.¹¹³⁶ Lidská práva nemusí být totiž nutně odvozena z přirozeného práva.¹¹³⁷ Na rozdíl od přirozených práv jsou otevřená různým justifikacím.¹¹³⁸ Tuto otevřenost můžeme vnímat ne jako jejich slabinu, ale naopak jako jejich silnou stránku. Jejich úspěšná expanze ve světě totiž může být dána podle některých autorů právě tím, že nejsou napojena na žádné konkrétní zdůvodnění.¹¹³⁹ Navzdory tomu – pokud bychom je chtěli podrobněji charakterizovat – nevyhne se zdánlivě paradoxnímu konstatování, že ve svém obvyklém pojetí představují objekty, které si uchovávají řadu typických přirozenoprávních rysů. Jedná se zde však pouze o jejich rysy, nikoliv důvody, které za nimi stojí.

¹¹³⁴ K tomu srovnej i HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 38–41. ONDŘEJJEK, Pavel. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges, 2012, s. 15.

¹¹³⁵ Za tento postřeh děkuji Tomáši Sobkovi.

¹¹³⁶ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 41.

¹¹³⁷ GRIFFIN, James. *On Human Rights*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 9.

¹¹³⁸ Srovnej HAPLA, 2016, op. cit., s. 38, 40–41.

¹¹³⁹ IGNATIEFF, Michael. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press, 2003, s. 78.

Lidská práva tak můžeme charakterizovat prostřednictvím teze, že *je má každý člověk na základě toho, že je lidskou bytostí*.¹¹⁴⁰ Podle Campbella je od ostatních morálních práv odlišuje jejich univerzalita a přednost, kterou mají před ostatními morálními nároky.¹¹⁴¹ Jiní autoři dále uvádějí, že jsou to práva abstraktní¹¹⁴² a rovná.¹¹⁴³ Existují nezávisle na státu a strukturálních rysech institucí.¹¹⁴⁴ Říkáme o nich také, že jsou nezcizitelná,¹¹⁴⁵ nezadatelná a nezrušitelná, že jsou to práva náležející jednotlivcům.¹¹⁴⁶ Mnohé z těchto vyjmenovaných charakteristik přitom mohou být dány do úzké souvislosti s první uvedenou tezí: Tím, že jsou nositeli těchto práv všichni lidé, může být dán jejich univerzální rozměr.¹¹⁴⁷ Tím, že tato práva mají na základě něčeho, co je pro každého člověka esenciální, je dána jejich rovnost, nezrušitelnost, nezcizitelnost a nezadatelnost.

Ze všech zmíněných rysů lidských práv čelí největší kritice jejich *univerzalita*.¹¹⁴⁸ Zároveň je od nich jen stěží odlučitelná. Jak totiž správně uvádí Adam Etinson, teorie, které by přisuzovaly práva jen úzké skupince lidí, by jen sotva byly vnímány jako teorie lidských práv.¹¹⁴⁹ Již z hlediska svého pojmového vymezení se jedná o práva všech lidí – pokud by tomu tak nebylo, hovořili bychom o něčem jiném.

V obecné rovině bývá univerzalita lidských práv charakterizována tezí, že jejich nositeli jsou všichni lidé ve všech dobách a na všech místech.¹¹⁵⁰ Někteří autoři,

¹¹⁴⁰ DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd Edition. Ithaca and London: Cornell University Press, 2013, s. 10. FEINBERG, 1992, op. cit., s. 154. FREEMAN, 1992, op. cit., s. 66–67. GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 1. KOHEN, Ari. *In Defense of Human Rights: a Non-religious Grounding in a Pluralistic World*. London: Routledge, 2007, s. 6.

¹¹⁴¹ CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 2.

¹¹⁴² FEINBERG, 1992, op. cit., s. 154.

¹¹⁴³ DONNELLY, 2013, op. cit., s. 10. FREEMAN, 2011, op. cit., s. 68.

¹¹⁴⁴ BEITZ, Charles R. *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 52–53.

¹¹⁴⁵ DONNELLY, 2013, op. cit., s. 10.

¹¹⁴⁶ Lidská práva prostřednictvím toho, že se jedná o práva jednotlivců, charakterizuje např. Michael Freeman. Viz FREEMAN, 2011, op. cit., s. 68.

¹¹⁴⁷ Srovnej WALKER, Neil. Universalism and Particularism in Human Rights: Trade-off or Productive Tension? In: KINLEY, David, Wojciech SADURSKI a Kevin WALTON (eds.). *Human Rights: Old Problems, New Possibilities*. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, s. 90.

¹¹⁴⁸ K pochybnostem o univerzálním rozměru lidských práv srovnej i některé zajímavé úvahy Charlese R. Beitze. BEITZ, 2009, op. cit., s. 4.

¹¹⁴⁹ ETINSON, Adam (ed.). *Human Rights: Moral or Political?* Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 9. Za užitečnou považuji v tomto kontextu poznámku Marka Káčera, který upozorňuje, že zde hodně záleží na naší definici člověka.

¹¹⁵⁰ BEITZ, 2009, op. cit., s. 53.

jako například Jack Donnelly, se jí snaží ještě dále strukturovat a rozlišit její různé druhy.¹¹⁵¹ V jeho pojetí tak můžeme diferencovat univerzalitu konceptuální, substantivní, antropologickou, funkční, mezinárodněprávní, překrývajícího se konsenzu a ontologickou. Konceptuální univerzalita vyplývá již ze samotné definice těchto práv.¹¹⁵² Jejím problémem podle Donnellyho je, že lze o ní smyslně hovořit jen tehdy, pokud opravdu existují práva, jejichž nositeli jsou všichni univerzálně. Existence takových práv je přitom podle jeho soudu velmi diskutabilní.¹¹⁵³ Substantivní univerzalita je již spojena s určitou koncepcí či katalogem lidských práv. V jejím rámci si můžeme například klást otázku, zda jsou práva zakotvená ve Všeobecné deklaraci lidských práv opravdu univerzální.¹¹⁵⁴ Další druh univerzality můžeme označit přívlastkem antropologická. Ta je ovšem jen stěží obhajitelná,¹¹⁵⁵ protože právě antropologické výzkumy nás přesvědčují o tom, že většina společností s ideou lidských práv nikdy nepracovala. Funkční univerzalita vychází z toho, že lidská práva představují reakci na hrozby, které vyvstávají spolu se společenskými, ekonomickými a politickými změnami modernity.¹¹⁵⁶ Lidská práva tak získávají univerzální rozměr spolu s tím, jak se prohlubuje proces globalizace a rozvíjí se moderní trhy a státy.¹¹⁵⁷ Tato univerzalita se však vyskytuje pouze v dnešní době a je tudíž relativní z historického hlediska.¹¹⁵⁸ Mezinárodněprávní univerzalita je dána významnými dokumenty jako např. Všeobecnou deklarací lidských práv nebo Vídeňskou deklarací z roku 1993.¹¹⁵⁹ Univerzalita překrývajícího se konsenzu souvisí s Rawlsovou myšlenkou, že se můžeme v praxi shodnout na určité politické koncepci (jakou mohou být i lidská práva) na základě odlišných filosofických, náboženských a dalších

¹¹⁵¹ Podrobnější shrnutí a kritiku Donnellyho koncepce lze v našem prostředí nalézt v publikaci HAPLA, 2016, op. cit., s. 53 a následující.

¹¹⁵² DONNELLY, Jack. *International Human Rights*. 3rd ed. Boulder: Westview Press, 2007, s. 282–283.

¹¹⁵³ Podrobnosti viz tamtéž, s. 283.

¹¹⁵⁴ DONNELLY, 2007, op. cit., s. 282–283.

¹¹⁵⁵ Tamtéž, s. 281.

¹¹⁵⁶ Tamtéž, s. 287.

¹¹⁵⁷ GOODHART, Michael. Origins and Universality in the Human Rights Debates: Cultural Essentialism and the Challenge of Globalization. *Human Rights Quarterly*. 2003, Vol. 25, No. 4, s. 935.

¹¹⁵⁸ DONNELLY, Jack. Both Universal and Relative (A Reply to Michael Goodhart). *Human Rights Quarterly*. 2008, Vol. 30, No. 1, s. 198

¹¹⁵⁹ DONNELLY, 2007, op. cit., s. 288.

východisek.¹¹⁶⁰ Nakonec, ontologická univerzalita vychází z představy, že lidská práva mají jeden transhistorický a objektivně uchopitelný základ.¹¹⁶¹

Hlavním problémem Donnellyho dělení je to, že dostatečně nerozlišuje mezi základními a lidskými právy. V kontextu kritických morálních práv není totiž třeba mezinárodněprávní univerzalita příliš relevantní. Podobně ani funkční univerzalita není schopna plně garantovat kritickou funkci těchto práv. Jejich univerzalita tudíž musí být založena ontologicky, pokud se má stále jednat o kritická morální práva. To, nakolik je takové založení přesvědčivé, už je samozřejmě jiná otázka.

S problémem univerzality se rovněž pojí kritika lidských práv coby produktu západní civilizace,¹¹⁶² který slouží jen jejím imperialistickým tendencím.¹¹⁶³ Vůči této výtce pěkně protiargumentuje Michael Freeman. Podle tohoto autora stojí v jejím pozadí dvě ideje: to, že každému by se mělo dostat rovného respektu a myšlenka, že respektovat osobu znamená respektovat její kulturu, která se podílí na utváření její identity. Obě tyto ideje si však nárokují univerzální platnost, a proto jsou nekonzistentní s kulturním relativismem.¹¹⁶⁴ Filosofické základy tohoto druhu relativismu jsou navíc problematické stejně jako základy lidských práv. Musíme se tudíž zaměřit na zájmy, které tyto koncepty chrání. Zatímco lidská práva podle Freemana chrání každého, kulturní relativismus jen určité kultury proti imperialistickým invazím (a to včetně jejich případných opresivních elit).¹¹⁶⁵ Zde se ovšem nabízí námitka, že pointa kritiků lidských práv spočívá v tom, že podle nich ve skutečnosti nechrání zájmy každého, ale právě jen západních elit. Na to by sice bylo možno reagovat tím, že ačkoliv faktická situace může být taková, z normativního hlediska je jejich ambicí chránit všechny lidi bez rozdílu. I o kulturním relativismu bychom ale v ideálním případě mohli říci, že se snaží ochraňovat specifika všech kultur. Určitě jej můžeme odlišit od situací, kdy některé vlády potlačují občanská a politická práva v rámci úsilí o hospo-

¹¹⁶⁰ Tamtéž, s. 291.

¹¹⁶¹ Tamtéž, s. 292.

¹¹⁶² Je všeobecně akceptované, že lidská práva mají západní původ (přínejméně v tom smyslu, že byla poprvé rozpoznána v západní kultuře). Neshoda spočívá ve váze, která má být tomuto faktu přikládána. K tomu viz LI, Xiarong. „Asian Values“ and the Universality of Human Rights. *Philosophy and Public Policy Quarterly*. 1996, Vol. 16, No. 2, s. 22–23.

¹¹⁶³ Srovnej BEITZ, 2009, op. cit., s. 203–206.

¹¹⁶⁴ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 126–127.

¹¹⁶⁵ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 128.

dářský rozvoj.¹¹⁶⁶ Musíme tedy vždy rozlišovat normativní koncepty od fakticity, včetně způsobů, jak je různí aktéři v praxi využívají.

Dalším rysem lidských práv je jejich *přednost před ostatními morálními nároky*. Ta se může lišit v závislosti na konkrétních právech od absolutní priority¹¹⁶⁷ k pouhému významnému postavení, které může být přebito jinými nekompatibilními morálními požadavky, jež ani nemusejí mít povahu lidských práv.¹¹⁶⁸ Ačkoliv si tato práva absolutní prioritu zpravidla konceptuálně nárokují, je otázkou, zda je ji možné adekvátně zdůvodnit.¹¹⁶⁹ Tím spíš, že se mnohá z těchto práv mohou dostávat i do konfliktů mezi sebou. Právě způsob, jak se s těmito vzájemnými konflikty práv vypořádat, tradičně představoval pro jejich teorie velkou výzvu.¹¹⁷⁰ Řešení, která se zde nabízela, byla různá.¹¹⁷¹ Například podle Alana Gewirtha bychom měli upřednostnit takové právo, které je více nezbytné z hlediska zajištění našeho normativního aktérství.¹¹⁷² V případě základních práv se nakonec prosadila aplikace principu proporcionality, kterou můžeme vztáhnout i na řešení konfliktů mezi lidskými právy.¹¹⁷³ V souvislosti s tím však vyvstává silná kritika, zda tak nezbavujeme práva jejich normativní síly a nesnižujeme je na úroveň pouhých cílů, politik nebo hodnot.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁶ Srovnej TESÓN, Fernando R. *International Human Rights and Cultural Relativism*. *Virginia Journal of International Law*. 1985, Vol. 25, No. 4, s. 872.

¹¹⁶⁷ Podle Alana Gewirtha je právo absolutní, když nemůže být za žádných okolností nevzato v úvahu, nikdy do něj nemůže být odůvodněně zasaženo a musí být naplněno bez výjimek. Viz GEWIRTH, Alan. *Are There Any Absolute Rights?* *The Philosophical Quarterly*. 1981, Vol. 31, No. 122, s. 2.

¹¹⁶⁸ CAMPBELL, 2013, op. cit., s. 2.

¹¹⁶⁹ Otázce, zda vůbec existují nějaká absolutní práva se věnuje např. text GEWIRTH, 1981, op. cit. To, že není věrohodné pojímat všechna lidská práva jako absolutní, tvrdí kupříkladu James Nickel. Viz NICKEL, 2007, op. cit., s. 42.

¹¹⁷⁰ Jedním z tradičních zdrojů kritiky lidských práv ostatně bylo to, že dlouhou dobu nebylo vůbec zřejmé, jak řešit konflikty mezi nimi. Takovou výtku jim adresoval již Jeremy Bentham a po druhé světové válce například Norberto Bobbio. Srovnej BOBBIO, 2005, op. cit., s. 7, 27–28. V této souvislosti si zaslouží zmínku rovněž zajímavý komentář Marka Káčera k první verzi tohoto textu. Podle něj můžeme existenci kolizí mezi jednotlivými lidskými právy vnímat i jako jejich přednost. Díky nim totiž můžeme transformovat společenské nebo politické konflikty do konfliktů právních a morálních. Tím je naplňována role práva, kterou je nahradit násilné řešení sporů řešením mírumilovným.

¹¹⁷¹ Srovnej FREEMAN, 2011, op. cit., s. 82–84.

¹¹⁷² GEWIRTH, Alan. 1981, op. cit., s. 3.

¹¹⁷³ K tomu více v kapitole Zdeňka Červínka *Proporcionalita*.

¹¹⁷⁴ Z této pozice kritizuje proporcionalitu například Jürgen Habermas, na což reaguje ve svých textech Robert Alexy. K tomu viz ALEXY, 2006, op. cit., s. 24.

Abstraktnost lidských práv lze dát do kontrastu vůči jiným konkrétněji zaměřeným morálním právům.¹¹⁷⁵ Na jednu stranu tak můžeme postavit třeba lidské právo na rovné zacházení a na druhou konkrétní právo studentů, aby s nimi bylo férově zacházeno u zkoušek. Zdůrazňujeme-li, že lidská práva jsou *rovná*, máme tím na mysli, že každý člověk je nositelem totožného souboru práv.¹¹⁷⁶ *Preinstitucionální charakter* lidských práv je jedním z jejich rysů, který byl často zdůrazňován již v případě přirozených práv.¹¹⁷⁷ Znamená, že existence těchto práv předchází státu, že jsou nezávislá na jeho struktuře. Jako taková představují prvky, které stát musí respektovat. Takováto charakteristika však nedává dobrý smysl u práv na politický azyl nebo na bezplatné základní vzdělání, protože jejich nutným předpokladem je existence politických institucí.¹¹⁷⁸ Na přesných významech atributů nezcizitelnosti a nezadatelnosti nepanuje v našem prostředí shoda,¹¹⁷⁹ ale v zásadě se zde jedná o to, že nikdo nemůže být těchto práv zbaven (*nezrušitelnost*), sám se jich nemůže vzdát (*nezadatelnost*), ani je převést na někoho jiného (*nezcizitelnost*). Protože nemůže přestat být lidskými bytostmi, nemůže přijít o tato práva ani tehdy, když se chováme špatně, krutě nebo tyransky.¹¹⁸⁰ Nakonec, lidská práva jsou typicky chápána jako *práva jednotlivců*. To platí i pro práva, která může jednotlivec uplatňovat jen v rámci určité skupiny (například právo shromažďovací), třebaže se nezřídka uvažuje i o právech příslušících různým skupinám a kolektivním entitám.¹¹⁸¹

11.3 Úkoly teorie lidských práv

Teorii lidských práv můžeme považovat za součást praktické filosofie. Otázky, které si klade, tedy v nejobecnější rovině souvisí s tím, co je správné, jak bychom měli jednat a jak by měly být nastaveny naše právní a politické instituce. Lidská práva představují již tradiční zdroje limitů státní moci a tím i jeden z výchozích

¹¹⁷⁵ K abstraktnosti a specifičnosti práv srovnej NICKEL, 2007, op. cit., s. 23.

¹¹⁷⁶ Srovnej DONNELLY, 2013, op. cit., s. 10.

¹¹⁷⁷ BEITZ, 2009, op. cit., s. 52–53.

¹¹⁷⁸ Tamtéž, s. 55.

¹¹⁷⁹ O různých vymezeních nezcizitelnosti a nezadatelnosti pěkně píše Michal Šejvl. Viz ŠEJVL, Michal. Lidská práva jako diskursivní pojem. *Právník*. 2017, roč. 156, č. 6, s. 484–485.

¹¹⁸⁰ Srovnej DONNELLY, 2013, op. cit., s. 10.

¹¹⁸¹ K problematice lidských práv coby práv jednotlivců a práv skupin srovnej některé úvahy Jacka Donnellyho. Viz tamtéž, s. 29–31, 45–54.

konceptů konstitucionalismu.¹¹⁸² Z toho vyplývá i jejich význam pro legitimizaci státní moci.¹¹⁸³ Jsou inspirací nejen při úvahách o tom, jak má vypadat ústava, ale i při řešení různých interpretačních a aplikačních otázek zejména ústavními soudy.

Cílem teorií lidských práv je vyřešení několika zásadních problémů. První z nich se vztahuje k otázce, kdo přesně má být jejich nositelem.¹¹⁸⁴ Zdánlivě jednoduchá odpověď, že člověk,¹¹⁸⁵ se přitom nemusí jevit jako úplně uspokojivá. Je totiž obtížné určit, jaká charakteristika vztažená ke člověku činí výlučným nositelem těchto práv třeba i pacienti v trvalém a nezvratném vegetativním stavu nebo těžce mentálně hendikepované, a zároveň se nevztahuje na alespoň některá zvířata.¹¹⁸⁶ Stejně tak se objevují úvahy, zda bychom neměli tento koncept vztáhnout i na některé kolektivní entity. Diskutabilní je rovněž zodpovězení otázky, kdo má být nositelem povinností, které s nimi korespondují. Má jim být pouze stát,¹¹⁸⁷ nebo i někdo další? Třeba jednotlivci?¹¹⁸⁸ A v jakém rozsahu?¹¹⁸⁹ Tato otázka je obzvláště citlivá u sociálních práv, která na rozdíl od některých politických a občanských práv nemohou zakládat univerzální povinnosti směřující vůči úplně každému.¹¹⁹⁰ Otevřená je i, co všechno má být objektem těchto práv. V posledním století můžeme být svědky, že se katalogy legálních práv postupně rozšiřují, a i dnes uvažujeme o nových lidských právech, zejména v souvislosti se životním prostředím.¹¹⁹¹ Nakonec je třeba také zkoumat, co je základem, resp.

¹¹⁸² K problematice konstitucionalismu viz stejnojmennou kapitolu Jiřího Baroše.

¹¹⁸³ K tomu srovnej např. KYSELA, Jan. V suterénu teorie lidských práv. Poznámky k jejich povaze, předpokladům a důsledkům. In: GERLOCH, Aleš, Pavel ŠTURMA et al. *Ochrana základních práv a svobod v proměnách práva na počátku 21. století: v českém, evropském a mezinárodním kontextu*. Praha: Auditorium, 2011, s. 87.

¹¹⁸⁴ K této otázce srovnej CAMPBELL, 2006, op. cit., s. 47 a následující.

¹¹⁸⁵ NICKEL, 2007, op. cit., s. 37.

¹¹⁸⁶ V našem prostředí se problému, zda by lidská práva neměla být do určité míry přiznána i zvířatům, věnoval např. FLORIAN, Oldřich. Proč pouze lidská? Potíže s univerzalitou lidských práv. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 11, s. 956 a následující.

¹¹⁸⁷ Např. James Nickel konstatuje, že primárním nositelem povinností korespondujících s lidskými právy jsou vlády. K tomu viz NICKEL, 2007, op. cit., s. 38.

¹¹⁸⁸ Tamtéž, s. 40.

¹¹⁸⁹ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 81–82.

¹¹⁹⁰ Srovnej MACMILLAN, C. Michael. Social versus Political Rights. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*. 1986, vol. 19, no. 2, s. 294. K problému, zda jsou sociální práva opravdovými lidskými právy, a souvisejícím odborným diskuzím viz HAPLA, 2016, op. cit., s. 43–53.

¹¹⁹¹ V českém prostředí srovnej k této problematice např. kratší kolektivní monografii CHOCHO-LÁČKOVÁ, Kristina et al. *Nová lidská práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta,

justifikační bázi těchto práv. Právě od výběru této báze se nezřídka odvíjí i odpovědi na ostatní uvedené otázky – umožňuje nám specifikovat, kdo vůči komu má mít jaké požadavky, jakož i jejich obsah. V následujících řádcích budeme proto věnovat pozornost zejména různým justifikačním teoriím.¹¹⁹²

11.4 Justifikace lidských práv

11.4.1 Základní druhy a problémy justifikačních teorií lidských práv

Většina autorů se shoduje na tom, že lidská práva není možno justifikovat tvrzením, že jsou self-evident.¹¹⁹³ V jednotlivých historických obdobích totiž bývaly různé koncepty vnímány jako samozřejmé¹¹⁹⁴ a jen málokdy jimi byla právě tato práva. Na druhou stranu, každé zdůvodnění musí někde začít. Vždy musí mít nějaký předpoklad, který je jím samotným neprokazatelný a jako takový je považován za zřejmý. Mnohé justifikační teorie tak usilují o to odvodit lidská práva z nějakého více samozřejmému základu. Můžeme si pochopitelně klást skeptickou otázku, zda vůbec nějaký takový základ může existovat, jestli zde nakonec nejde pouze o to ukázat, že lidská práva jsou odvoditelná, nebo alespoň slučitelná se širokým komplexem jiných normativních idejí. Považujeme-li je jen za pouhý společenský konstrukt, pak můžeme souhlasit s tvrzením Michaela Freemana, že jsou „*tak platná, jako důvody, které je podporují, silné.*“¹¹⁹⁵

Uvažujeme-li o filosofickém základu lidských práv, nabízí se zde též myšlenka, že jejich různé druhy¹¹⁹⁶ mohou vyžadovat odlišné justifikace.¹¹⁹⁷ Jinak musí-

2013, 105 s. ISBN 978-80-87146-83-5.

¹¹⁹² V českém prostředí shrnuje a objasňuje různé justifikační teorie lidských práv např. HAPLA, 2016, op. cit., s. 89 a následující.

¹¹⁹³ Tento názor zastává např. ALEXY, Robert. Menschenrechte ohne Metaphysik? *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*. 2004, vol. 52, no. 1, s. 18. ALEXY, Robert. Discourse Theory and Fundamental Rights. In: MENÉNDEZ, José Agustín a Erik Oddvar Eriksen (Eds.). *Arguing Fundamental Rights*. Dordrecht: Springer, 2006, s. 19. BOBBIO, 2005, op. cit., s. 13. FREEMAN, 2011, op. cit., s. 68. GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 5.

¹¹⁹⁴ BOBBIO, 2005, op. cit., s. 13.

¹¹⁹⁵ FREEMAN, 2011, op. cit., s. 88.

¹¹⁹⁶ Toho, že kategorie lidských práv jsou velmi heterogenní si všímá již Norberto Bobbio. Viz BOBBIO, 2005, op. cit., s. 7.

¹¹⁹⁷ Tamtéž, s. 87. K pluralitnímu základu lidských práv se staví vstřícně i Jeremy Waldron. K tomu viz např. WALDRON, Jeremy. Is Dignity the Foundation of Human Rights? In: CRUFT, Rowan;

me třeba zdůvodňovat právo nebýt mučen a jinak právo na přiměřené hmotné zabezpečení. V tomto smyslu může katalog lidských práv spočívat na více základech. To ovšem není totéž jako tvrdit, že k jednomu konceptu lidských práv můžeme dospět na základě různých důvodů – tedy vztahovat na něj Rawlsovu ideu překrývajícího se konsenzu.¹¹⁹⁸ Obě taková pluralitní pojetí ale mohou učinit lidská práva akceptovatelnějšími.¹¹⁹⁹ Proti tomuto druhu justifikačních teorií můžeme postavit monistický přístup, podle něhož mají lidská práva jen jeden univerzální základ.¹²⁰⁰ Jeho výhodou může být právě to, že jsou u něj vyloučeny konflikty, které mohou vznikat mezi různými základy.¹²⁰¹

Samotných justifikačních přístupů k lidským právům je bezpočet. Zpravidla operují s idejemi, jakými jsou normativní aktérství, důstojnost a posvátnost lidské bytosti, dobrý život apod. Lidská práva z nich v některých koncepcích vychází, případně slouží k jejich zajištění či ochraně. Svou roli hraje i koncept konsenzu, ať už mezi skutečnými, nebo jen hypotetickými aktéry. Bezpočet je i možných výtek vůči těmto přístupům. Jedna z nejčastěji uváděných spočívá v tom, že dané teorie neřeší problém přechodu od faktů k normám.¹²⁰² Jejich frekventovaně kritizovaným nedostatkem bývá dále i to, že adekvátně neobjasňují, jak mohou být z velice abstraktních východisek a formulací těchto práv odvozovány konkrétní požadavky v jednotlivých případech. V následujících řádcích budeme věnovat stručnou pozornost několika v současnosti nejvíce diskutovaným justifikačním teoriím lidských práv.

S. Matthew LIAO, and Massimo RENZO (eds.). *Philosophical Foundations of Human Rights*. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 120.

¹¹⁹⁸ RAWLS, John. *Political Liberalism*. Expanded Edition. New York: Columbia University Press, 2005, s. 133 a následující.

¹¹⁹⁹ GUTMANN, Amy. Introduction. In: IGNATIEFF, Michael. *Human Rights as Politics and Ideology*. Princeton: Princeton University Press, 2003, s. xxii.

¹²⁰⁰ K rozlišení monistických a pluralistických teorií ospravedlnění lidských práv viz MILLER, David. Grounding Human Rights. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2012, Vol. 15, No. 4, s. 410–411.

¹²⁰¹ Tamtéž.

¹²⁰² Srovnej KÁČER, Marek. O úlohe metafyziky pri odôvodňovaní ľudských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, r. 24, č. 3, s. 340, 346 a následující.

11.4.2 Náboženská justifikace lidských práv

První skupina justifikačních přístupů přisuzuje lidským právům náboženské kořeny, vnímá je jako produkt boží vůle, nebo tvrdí, že mají-li být tato práva smysluplná, pak musíme akceptovat předpoklady, které nevyhnutelně mají náboženský charakter.¹²⁰³ Tyto předpoklady jsou přitom často kritizovány jako empiricky neověřitelné a mající značně spekulativní charakter.¹²⁰⁴ Dalším častým problémem těchto přístupů je, že jsou přesvědčivé pouze pro lidi, kteří jsou věřící, a jako takové jsou jen stěží přijatelné v sekulárně zaměřených společnostech.¹²⁰⁵

Co přesně však znamená, když říkáme, že je nějaká justifikace náboženská? Podle Michaela J. Perryho je jedním z klíčových problémů člověka otázka po smyslu, na níž lze dát více odpovědí. Jako náboženskou označuje tu z nich, která vnímá svět jako v konečném důsledku smysluplný, a dokonce vlídný k našim nejhlubším touhám.¹²⁰⁶ Perry tak ztotožňuje náboženskou kosmologii s přesvědčením o smysluplnosti, zatímco nenáboženskou charakterizuje přijetím předpokladu, že svět žádný smysl nemá.¹²⁰⁷ Budeme-li ovšem chápat náboženství takto široce, budeme pod něj nuceni zahrnout i řadu sekulárních ideologií, které od něj běžně odlišujeme.¹²⁰⁸ Uvažujeme-li totiž o náboženství, je velký rozdíl mezi určitými velice abstraktními principy a dogmatikou, která nám poskytuje velmi konkrétní vodítka pro posuzování toho, co je a není správné. V prvním případě se může stát přístup s takovými východisky i šířeji přijatelným, zůstává ale otevřený, zda takto vymezené náboženství ještě plní coby pojem svou rozlišovací funkci.

Samotný Perryho pokus o náboženské založení lidských práv vychází z teze, že každé věrohodné uznání lidských práv vyžaduje přijetí předpokladu, že lidská bytost je posvátná,¹²⁰⁹ tedy že je jí přisuzován mimořádný význam, resp. hodno-

¹²⁰³ Srovnej PERRY, Michael J. *The Idea of Human Rights. Four Inquiries*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 13.

¹²⁰⁴ Srovnej KOHEN, Ari. The Possibility of Secular Human Rights: Alan Gewirth and the Principle of Generic Consistency. *Human Rights Review*. 2005, Vol. 7, No. 1, s. 55.

¹²⁰⁵ ALEXY, 2004, op. cit., s. 17. Dále viz i GREGG, Benjamin. *Human Rights as Social Construction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 16. SCHROEDER, Doris. Human Rights and Human Dignity. *Ethical Theory and Moral Practice*. 2012, Vol. 15, No. 3, s. 324.

¹²⁰⁶ PERRY, 1998, op. cit., s. 14.

¹²⁰⁷ Tamtéž, s. 16.

¹²⁰⁸ HAPLA, 2016, op. cit., s. 102.

¹²⁰⁹ PERRY, 1998, op. cit., s. 11.

ta.¹²¹⁰ To podle něj dobře zapadá do křesťanského světonázoru.¹²¹¹ Z oné mimořádné hodnoty lidské bytosti dovozuje, že určité volby mají být učiněny, zatímco jiné mají být naopak odmítnuty.¹²¹² Tím je v jeho pojetí zkonstruovaná báze pro zdůvodnění lidských práv.

11.4.3 Fundacionalismus

Hlavním reprezentantem fundacionalismu je významný americký filosof a etik Alan Gewirth. Tento autor odmítá zakládat lidská práva na podmíněných hodnotách, a naopak se je snaží opřít o nutné pravdy.¹²¹³ Ve svých úvahách vychází z toho, že všechny morální principy mají společné to, že se soustředí na problém, jak by se měly osoby chovat k sobě navzájem.¹²¹⁴ Objektivní základ pro posuzování správnosti morálních soudů tak představuje lidské jednání (human action) a jeho generické rysy.¹²¹⁵ Implicitně jsou v něm totiž obsaženy určité evaluativní a deontické úsudky, ze kterých můžeme dovést nadřazený morální princip, jehož popřením bychom se ocitli v kontradikci sami se sebou, nesplňovali bychom nároky na deduktivní racionalitu a naše morální principy by nebyly racionálně ospravedlnitelné.¹²¹⁶

Samotný argument, kterým Gewirth lidská práva justifikuje, se skládá z celkem patnácti kroků.¹²¹⁷ Může být však shrnut do dvou základních částí. V první

¹²¹⁰ Za zajímavou myšlenku zde opět vděčím Marku Káčerovi, podle kterého bychom si v tomto bodě měli v souladu s Occamovou břitvou položit otázku, proč bychom měli hovořit o posvátnosti lidské bytosti, když stačí pouze konstatovat, že člověk má mimořádnou hodnotu? Význam náboženské justifikace tak podle něj může spočívat jen v tom, že nám díky Rawlsovu konceptu překrývacího konsenzu umožňuje přesvědčit o relevanci lidských práv i věřící. Vůči uvedené úvaze bych namítl, že výhodou onoho náboženského ukotvení může být to, že nám poskytuje poměrně jasné a jednoduché vysvětlení mimořádné hodnoty člověka, které by v kontextu jiných přístupů mohlo být poměrně obtížné.

¹²¹¹ PERRY, 1998, op. cit., s. 17.

¹²¹² Tamtéž, s. 4–5.

¹²¹³ FREEMAN, Michael. The Philosophical Foundations of Human Rights. *Human Rights Quarterly*. 1994, Vol. 16, No. 3, s. 505.

¹²¹⁴ GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 12.

¹²¹⁵ Tamtéž. GEWIRTH, Alan. *Reason and Morality*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1981, s. 25.

¹²¹⁶ GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 12. GEWIRTH, 1981, op. cit., s. 26.

¹²¹⁷ V zestručněné podobě je tento argument prezentován v GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 14–18. Podrobně jej pak Gewirth rozebírá ve svém klíčovém díle *Reason and Morality*. Viz GEWIRTH, 1981, op. cit., zejména od s. 48.

z nich jeho autor ukazuje, že každý aktér musí logicky akceptovat, že má práva na svobodu a určitý osobní komfort (well-being) jako nezbytné podmínky svého jednání.¹²¹⁸ Taková práva jsou však jen prudenciální. Aby se z nich stala práva morální, resp. lidská, je nezbytná ještě druhá část argumentu.¹²¹⁹ V ní je dokazováno, že aktér musí logicky akceptovat, že všichni ostatní prospektivní purposivní aktéři mají stejná práva, jaká si sám nárokuje.¹²²⁰ Protože všichni lidé jsou aktuální, budoucí nebo potencionální aktéři, náleží tato práva rovně všem lidem.¹²²¹

Podle Freemana je úskalím Gewirthovy teorie to, že rozum v jejím pojetí není schopen produkovat nezbytná morální pravidla.¹²²² Ari Kohen naopak vidí její slabinu v tom, že dostatečně nereflektuje rizika spojené s naší schopností (případně neschopností) rozpoznávat druhé jakožto lidské bytosti.¹²²³ Ne každého můžeme být ochotni identifikovat jako normativního aktéra.¹²²⁴ I pokud však připustíme relevanci takové kritiky, stále zde dochází k významné transformaci problému, před kterým zde stojíme. Otázka, jak poznáme, že je někdo normativním aktérem, je již jiného druhu, než zda jsou lidská práva justifikovaným konceptem.

Mezi zástupce fundacionalismu bývá v dnešní době řazen i James Griffin. Jeho přístup vykazuje oproti teorii jeho předchůdce řadu významných odlišností. Podle Griffina představuje *normativní aktérství* typicky lidský stav.¹²²⁵ Schopnost být normativním aktérem – v jeho pojetí posuzovat, volit a jednat, mít koncepci sebe sama, své minulosti a budoucnosti – je nejdůležitější rys sdílený všemi lidmi.¹²²⁶ Lidská práva bychom podle něj měli chápat jako prostředky jeho ochrany.¹²²⁷ Tento autor však neusiluje o odvození těchto práv z normativního aktérství způsobem, který by byl logicky nutný. Celý tento projekt považuje jen za určitý návrh, který nejlépe odpovídá roli, jakou tato práva hrají v etice. Zá-

¹²¹⁸ GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 18. Srovnej i GEWIRTH, 1981, op. cit., s. 48 a následující.

¹²¹⁹ GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 16. Dále viz GEWIRTH, 1981, op. cit., s. 146 a následující.

¹²²⁰ GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 18.

¹²²¹ Tamtéž, s. 18. Právě toto tvrzení však lze zpochybňovat např. poukazem na pacienta, který se po vážné nehodě ocitl v trvalém a nezvratném vegetativním stavu. Ten není aktuálním aktérem a do budoucna již ani nemůže aktérství opět nabýt.

¹²²² FREEMAN, 1994, op. cit., s. 510.

¹²²³ KOHEN, 2005, op. cit., s. 65. Dále srovnej i některé úvahy v díle GREGG, 2012, op. cit., s. 19.

¹²²⁴ Shrnutí některých námitek vůči Gewirthově teorii viz v práci HAPLA, 2016, op. cit., s. 108–109.

¹²²⁵ GRIFFIN, 2008, op. cit., s. 45.

¹²²⁶ Tamtéž, s. 32–33.

¹²²⁷ Tamtéž, s. 4, 32–33.

roveň jej koriguje prostřednictvím zohledňování praktických požadavků, které představují empirické informace o lidské přirozenosti a společnostech, především o limitech lidského porozumění a motivace.¹²²⁸ Navzdory tomuto posunu čelí i tato teorie ostré kritice. Například Joseph Raz poukazuje na to, že se Griffin nedrží minimálního standardu lidských práv, který lze odvodit z jím zdůrazňované způsobilosti k intenciálnímu jednání. Naopak pracuje s jejich velkorysým standardem, který je obtížné z takového základu vyvodit.¹²²⁹

11.4.4 Explikativně-existenciální justifikace Roberta Alexyho

Další justifikační teorie je spojena se jménem Roberta Alexyho, který se otevřeně hlásí k liberální koncepci lidských práv¹²³⁰ a tvrdí, že obhajuje kantovskou pozici, podle níž jejich funkce spočívá v ochraně soukromé a veřejné autonomie.¹²³¹ Svou justifikaci označuje jako *explikativně-existenciální*.

Explikativní zdůvodnění odhaluje něco, co je implicitně, ale nutně obsaženo v lidské praxi.¹²³² Nestanovuje nám tedy normy z nějaké vnější pozice, ale pouze popisuje ty, které jsou v naší praxi již obsaženy. Proto zde podle Alexyho nedochází k přechodu od faktů k normám, čímž se redukuje jedna z tradičních námitek směřující proti justifikačním teoriím lidských práv.¹²³³ Tím, že jsme součástí diskurzivní praxe, tím, že něco tvrdíme, pokládáme si otázky, argumentujeme, předpokládáme určitá diskurzivní pravidla, která vyjadřují ideje svobody a rovnosti. Ty pak vytváří bázi lidských práv.¹²³⁴ Uznat jiného jedince za svobodného a rovného totiž podle něj znamená uznat ho za autonomního. Pokud ho však uznáváme za autonomního, uznáváme jej též za osobu, přisuzujeme mu důstojnost a tím nakonec akceptujeme i jeho lidská práva.¹²³⁵ Diskurzivní praktiky jsou přítom pro člověka nezbytné. Lidé jsou diskurzivní stvoření, která se nedokáží

¹²²⁸ Srovnej tamtéž, s. 35.

¹²²⁹ RAZ, Joseph. Human Rights without Foundations. In: BESSON, Samantha; TASIOLAS, John (eds.). *The Philosophy of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 325–327.

¹²³⁰ ALEXY, Robert. Discourse Theory and Human Rights. *Ratio Juris*. 1996, Vol. 9, No. 3, s. 210.

¹²³¹ ALEXY, 1996, op. cit., s. 209.

¹²³² ALEXY, 2004, op. cit., s. 19.

¹²³³ ALEXY, 2012, op. cit., s. 13.

¹²³⁴ Tamtéž, s. 11.

¹²³⁵ Tamtéž. K tomu dále viz i ALEXY, 2004, op. cit., s. 20.

obejít bez argumentace. Pokud by ji konsekventně odmítli, mělo by to pro ně fatální následky.¹²³⁶

Explikativní justifikace ale sama o sobě není dostatečná. Člověk totiž nemusí akceptovat participování na diskurzu, případně jej akceptovat může, avšak jen částečně – tedy například pouze v rámci určité komunity.¹²³⁷ Navíc zde stále zůstávají lidé, kteří na něm nemohou participovat vůbec (např. někteří mentálně hendikepovaní). Ze schopnosti participovat na diskurzu nelze bez dalšího dovozovat zájem na jejím uplatňování.¹²³⁸ Alexyho odpovědí na tyto námitky je, že se rozhodneme sebe sama chápat jako diskurzivní a rozumné bytosti, že se rozhodneme těmito bytostmi být.¹²³⁹ Toto rozhodnutí má existenciální charakter¹²⁴⁰ a vytváří základ existenciální justifikace, která doplňuje justifikaci explikativní.

Problémem je, že samotná existenciální justifikace je značně nejasný koncept, který ani sám Alexy nikde dostatečně důkladně neobjasňuje. Zdá se, že se spolu s ním vytrácí z jeho teorie ona logická důslednost a ostrost. V souhrnu lze jeho přístupu taktéž vytknout, že selhává v požadavku univerzalizace – že dostatečně neobjasňuje, proč by měli být nositeli práv všichni, koho podle současného úzu rozpoznáváme jako lidské bytosti.

11.4.5 Teorie základních potřeb jako justifikační báze lidských práv

Zdůvodnění lidských práv se také může opírat o koncept základních potřeb.¹²⁴¹ Atribut základní zde má přitom velký význam, protože samotné slovo potřeba zpravidla používáme v instrumentálním smyslu. Když řekneme, že narkoman potřebuje drogu, aby v sobě vyvolal pocit euforie, jen stěží z toho budeme dovozovat, že má na ni právo. Od takovýchto instrumentálních potřeb, které můžeme vyjádřit formulí „P potřebuje X, aby dosáhl Y.“, musíme proto odlišit potreby

¹²³⁶ ALEXY, 1996, op. cit., s. 217.

¹²³⁷ ALEXY, 2012, op. cit., s. 11. Dále srovnej i ALEXY, 1996, op. cit., s. 217.

¹²³⁸ ALEXY, 2004, op. cit., s. 20.

¹²³⁹ ALEXY, 2012, op. cit., s. 12.

¹²⁴⁰ Srovnej ALEXY, 2006, op. cit., s. 22.

¹²⁴¹ V našem prostředí o lidských právech a základních potřebách podrobněji píše HAPLA, Martin. Lidská práva a základní potreby. *Právník*, AV ČR, Ústav státu a práva, 2018, roč. 157, č. 1, s. 31 a následující.

kategorické.¹²⁴² Ty lze vyjádřit formulí „X je nezbytné jako minimální podmínka pro P k tomu, aby mělo snesitelný lidský život.“¹²⁴³ Jedná se tedy o potřeby, které jsou navázány na určitou koncepci života.¹²⁴⁴ Právě takové můžeme označit za základní a uvažovat o nich jako o možném základu lidských práv. Důležité je rovněž zdůraznit, že potřeby nejsou touhy – nepředstavují subjektivně pocíťovaný nedostatek, ale aspirují na objektivní charakter.¹²⁴⁵ Jinými slovy – dává smysl ptát se, zda něco opravdu potřebuji, nikoliv zda po něčem opravdu toužím.¹²⁴⁶

Jedním z nejvýznamnějších současných zastánců justifikace lidských práv potřebami je David Miller. Tento autor nejprve konstatuje, že jednomu právu nemusí odpovídat jedna potřeba. Spíše je zde celý komplex základních potřeb, který je chráněn komplexem práv. Například potřeba kontaktu s jinými lidmi tak zakládá právo na svobodu pohybu, shromažďování a vyjadřování.¹²⁴⁷ Některá práva přitom ani nemusí vyplývat přímo z potřeb, ale mohou být justifikována tím, že jsou nutné pro plnou realizaci jiných práv.¹²⁴⁸ Tím se eliminují možné námitky, že naše potřeby nekorespondují s obecně uznávanými katalogy práv.

Dále se Miller snaží vypořádat zejména s argumentem, že rozsah potřeb se očividně liší v jednotlivých kulturách. Zatímco lidé z pralesního kmene se obejdu bez internetu, pro lidi z evropského velkoměsta je nezbytností. Jestliže v individuální rovině nejsou potřeby věcí volby,¹²⁴⁹ v rovině společností to už nutně neplatí. Tímto může být narušen jejich univerzální rozměr. Odpověď, kterou nám na tento problém nabízí, spočívá v tom, že máme identifikovat určité jádro potřeb, které nepodléhá proměnám v závislosti na místě a času,¹²⁵⁰ a odstínit

¹²⁴² WALDRON, Jeremy. The Role of Rights in Practical Reasoning: "Rights" versus "Needs". *The Journal of Ethics*. 2000, Vol. 4, No. 1/2., s. 119–120.

¹²⁴³ Tamtéž, s. 120.

¹²⁴⁴ Např. Massimo Renzo svou koncepci potřeb opírá o ideu minimálního slušného života, který však podle něj musí být chápán šířeji než jako pouhý zdravý biologický a psychologický život. Nelze totiž opomenout společenskou dimenzi života. Podrobnosti viz v práci RENZO, Massimo. Human Needs, Human Rights. In: CRUFT, Rowan; S. Matthew LIAO, and Massimo RENZO (eds.). *Philosophical Foundations of Human Rights*. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 577 a následující.

¹²⁴⁵ WALDRON, 2000, op. cit., s. 129.

¹²⁴⁶ HAPLA, 2018, op. cit., s. 34.

¹²⁴⁷ MILLER, 2012, op. cit., s. 417.

¹²⁴⁸ Tamtéž, s. 421.

¹²⁴⁹ MILLER, David. *National Responsibility and Global Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 180.

¹²⁵⁰ HAPLA, 2018, op. cit., s. 37.

proměnlivé předměty a podmínky, které je třeba v rámci potřeb uspokojit – jen někdo má tedy konkrétní potřebu ochrany před malárií, ale každý má potřebu zdraví.¹²⁵¹ Takový základ může mít univerzální charakter, na druhou stranu je však velmi abstraktní a jako takový může být problematický při odvozování konkrétních požadavků.¹²⁵²

Dalším problémem spojeným s touto teorií je, že požadavky generované ze základních potřeb nemají žádný limit, takže společnost je nemusí být schopna ani při nejlepší vůli naplnit.¹²⁵³ To může být obzvláště citlivé například u potřeb, jejichž naplňování předpokládá poskytnutí zdravotní péče. Miller na to reaguje tezí, že dopad na to, jaká práva z potřeb odvozujeme, mají i určité praktické úvahy.¹²⁵⁴ Například tyto úvahy nás vedou k tomu, abychom nevynucovali naplňování našich potřeb lásky a respektu.¹²⁵⁵ Opravdová láska a respekt v sobě musí mít prvek dobrovolnosti.

Co je však nutno rozebírané teorii vytknout především, je to, že neřeší problém přechodu od faktů k normám. To, že z určitých potřeb mohou být odvozovány nějaké normativní požadavky, přijímá její autor jako předpoklad, který dále nijak neobjasňuje.¹²⁵⁶ Sám připouští, že teze, že potřeby jsou schopny zakládat závazky, vyplývá pouze z jeho intuice a že ji není schopen vysvětlit.¹²⁵⁷ Jeho přístup tak má sice mnoha lidmi intuitivně snadno akceptované, ale přece jen nikoliv nutné východisko. Právě neobjasněnost tohoto přechodu je ostatně i jedním z hlavních problémů justifikačních přístupů založených na základních potřebách obecně.¹²⁵⁸

¹²⁵¹ MILLER, 2007, op. cit., s. 182.

¹²⁵² HAPLA, 2017, op. cit., s. 38.

¹²⁵³ MILLER, 2007, op. cit., s. 185.

¹²⁵⁴ MILLER, 2008, op. cit., s. 186.

¹²⁵⁵ Tamtéž, s. 187.

¹²⁵⁶ HAPLA, 2018, op. cit., s. 39.

¹²⁵⁷ MILLER, 2012, op. cit., s. 422.

¹²⁵⁸ Srovnej HAPLA, 2018, op. cit., s. 43 a následující. Tutěž výtku ostatně adresoval některým starším variantám těchto teorií již Alan Gewirth. Viz např. GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 7–8.

11.4.6 Teorie schopností jako justifikační báze lidských práv

V úzkém vztahu ke konceptu základních potřeb je i koncept schopností, který rozpracovali Amartya Sen a Martha C. Nussbaum. V jeho jádru stojí otázky, co je člověk schopen dělat a čím je schopen být.¹²⁵⁹ Jinými slovy – není pro něj určující, jaké mají lidé pocity, nebo nakolik jsou naplněny jejich základní potřeby, ale to, jaké činnosti mohou aktuálně vykonávat.¹²⁶⁰ Podstatná přitom není realizace činnosti samotné, ale to, že ji člověk může uskutečnit, pokud se pro to rozhodne. Každý by měl mít příležitost uspokojovat svou potřebu výživy. Může se však svobodně rozhodnout, že bude z politických důvodů držet hladovku nebo z náboženských důvodů půst.¹²⁶¹ Pokud tak učiní, nemůže být nikým nucen, aby jedl a pil. Tento přístup tak v sobě spojuje prvky teorie základních potřeb s některými idejemi svázanými s konceptem normativního aktérství. Jeho předpokladem nepochybně je existence svobodné vůle, resp. jak uvádí sama Nussbaum: „*idea občanů jako svobodných a důstojných lidských bytostí, jako skutečitelů voleb.*“¹²⁶²

Jaký je přesně vztah mezi schopnostmi a lidskými právy? Jedná se o dva odlišné koncepty,¹²⁶³ mezi nimiž jsou významné spojitosti.¹²⁶⁴ Oba bychom mohli propojit tezí, že každý má právo na ochranu určitých centrálních schopností.¹²⁶⁵ Například Sen chápe lidská práva jako etické požadavky,¹²⁶⁶ které zdůrazňují význam jim odpovídajících svobod.¹²⁶⁷ Tyto svobody představují deskriptivní charakteristiky podmínek osob, jejichž etická síla pomáhá vytvářet nároky vůči ostatním.¹²⁶⁸ Koncept schopností přitom umožňuje dobře artikulovat to, že oso-

¹²⁵⁹ NUSSBAUM, Martha C. Capabilities and Human Rights. *Fordham Law Review*. 1997, Vol. 66, Iss. 2, s. 285.

¹²⁶⁰ NUSSBAUM, Martha C. *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011, s. 20. NUSSBAUM, 1997, op. cit., s. 285.

¹²⁶¹ Srovnej NUSSBAUM, 1997, op. cit., s. 288. Dále též SEN, Amartya. Elements of a Theory of Human Rights. *Philosophy & Public Affairs*. 2004, Vol. 32, No. 4, s. 334–335. SEN, Amartya. Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development*. 2005, Vol. 6, No. 2, s. 155.

¹²⁶² NUSSBAUM, 1997, op. cit., s. 292.

¹²⁶³ SEN, 2005, op. cit., s. 152.

¹²⁶⁴ Srovnej NUSSBAUM, 1997, op. cit., s. 276.

¹²⁶⁵ Srovnej FREEMAN, 2011, op. cit., s. 71.

¹²⁶⁶ SEN, 2004, op. cit., s. 319, 321.

¹²⁶⁷ Tamtéž, s. 321.

¹²⁶⁸ Tamtéž, s. 328.

ba má mít svobodu v tom, zda a nakolik svých příležitostí využije. Spolu s tím úspěšně odráží i variabilitu koncepcí života, které lidé mohou realizovat. Uvedený autor si je však dobře vědom, že svoboda v sobě nezahrnuje pouze aspekty spojené s příležitostmi, ale také aspekty procesní.¹²⁶⁹ Právě s nimi má jeho teorie problém se vyrovnat.¹²⁷⁰ On sám ilustruje tyto potíže na následujícím příkladu: Muži se při stejné úrovni zdravotní péče dožívají v průměru nižšího věku než ženy. Jím vytvořený přístup by nás vedl k tomu poskytovat jim lepší péči, aby se jejich příležitosti srovnaly. Tento závěr však koriguje právě procesní aspekt svobody, s nimiž se pojí důraz na rovnost.¹²⁷¹

Různými vztahy mezi právy a schopnostmi se zabývá i Nussbaum. Podle ní může být mezi oběma koncepty v určitých případech ekvivalence (např. u některých politických práv), jindy právo slouží pouze k ochraně schopnosti.¹²⁷² Dle této autorky si však nevystačíme pouze s jazykem schopností, ale potřebujeme i jazyk práv. Mimo jiné z toho důvodu, že lze uznat, že člověk má určitou schopnost, ale zároveň odmítat, že má i práva na nějaké s tím související zacházení.¹²⁷³ Přesto jak ona, tak i Sen pojmají schopnosti jako soubor cílů, které mají být podporovány. Je špatně, pokud se tak neděje.¹²⁷⁴ Spojují tak s nimi určitý základní etický požadavek, který jim dodává normativní charakter. Navzdory tomu i u této teorie můžeme mít pochybnosti, zda problém přechodu od fakticity k normativitě adekvátně řeší.

11.4.7 Justifikace lidských práv a lidská důstojnost – stručná poznámka k velkému tématu

Idea lidské důstojnosti¹²⁷⁵ hraje ve spojitosti s lidskými právy řadu rolí. Někdy je prezentována jako základ lidských práv, jindy jako jejich obsah.¹²⁷⁶ Různým

¹²⁶⁹ K rozlišení obou aspektů svobody viz SEN, 2005, op. cit., s. 152–153.

¹²⁷⁰ SEN, 2004, op. cit., s. 316. SEN, 2005, op. cit., s. 155–156.

¹²⁷¹ SEN, 2004, op. cit., s. 336–337. Dále viz též SEN, 2005, op. cit., s. 156.

¹²⁷² NUSSBAUM, 1997, op. cit., s. 292–293.

¹²⁷³ Srovnej tamtéž, s. 295–296.

¹²⁷⁴ Srovnej tamtéž, s. 300.

¹²⁷⁵ Zatím nejdůkladnější rozbor lidské důstojnosti v kontextu filosofie práva v našem prostředí zpracovala Olga Rosenkranzová. Viz ROSENKRANZOVÁ, Olga. Lidská důstojnost – právně teoretická a filozofická perspektiva: Giovanni Pico della Mirandola & Immanuel Kant. Praha: Leges, 2019, s. 15 an.

¹²⁷⁶ Srovnej WALDRON, 2015, op. cit., s. 118.

způsobem bývá začleňována i do mnoha z výše uvedených teorií.¹²⁷⁷ Kritizována bývá především pro svoji vágnost.¹²⁷⁸ Můžeme s ní spojovat mnoho, leckdy i protichůdných, koncepcí. Důstojnost může být pojímána tradičním katolickým způsobem, nebo kantovsky. Setkat se můžeme též s různými koncepcemi aspirativní důstojnosti.¹²⁷⁹ V odborné literatuře této problematice věnovala pozornost zejména Doris Schroeder, která nakonec dospěla k stanovisku, že jen tradiční katolické pojetí dokáže opravdu garantovat lidská práva pro všechny.¹²⁸⁰ Není třeba zdůrazňovat, že jeho východiska, které jsou zatíženy kontroverzními předpoklady typu existence Boha, nebude většina lidí považovat za obhajitelná. Uvedená autorka tvrdí, že z ostatních pojetí důstojnosti dokonce ani to kantovské nedokáže v tomto kontextu obstát,¹²⁸¹ protože spojuje důstojnost s morální autonomií, kterou přitom některé skupiny lidí (např. pacienti v trvalém a nezvratném vegetativním stavu) nebudou disponovat.¹²⁸²

Důstojnost může být vnímána rovněž jako pojem nadbytečný, který může být stejně dobře nahrazen jinými pojmy.¹²⁸³ Můžeme si klást otázku i po jejím vlastním základu a zvažovat, zda jím nelze založit lidská práva přímo. V této souvislosti si zaslouží pozornost mimo jiné i některé úvahy Jeremy Waldrona. Tento autor tvrdí, že důstojnost je statusový, nikoliv hodnotový koncept.¹²⁸⁴ Coby status ji však nemůžeme chápat jako pouhý soubor určitých práv, ale musíme být vnímaví i vůči ideji, která tento soubor sjednocuje.¹²⁸⁵ Ta může být, jak již bylo výše naznačeno, různá.¹²⁸⁶ Samotná důstojnost si přitom může uchovávat vysvětlující potenciál. Tázání po jejích základech nesnižuje její roli v oblasti organizace a objasňování vztahů mezi právy, stejně jako některých aspektů hlubších idejí, které ji zakládají.¹²⁸⁷

¹²⁷⁷ Srovnej např. jaký způsob sladuje koncept důstojnosti se svým přístupem Alan Gewirth. GEWIRTH, 1984, op. cit., s. 22–24.

¹²⁷⁸ WALDRON, 2015, op. cit., s. 121. FREEMAN, 2011, op. cit., s. 69.

¹²⁷⁹ Srovnej HAPLA, 2016, op. cit., s. 115–116.

¹²⁸⁰ SCHROEDER, 2012, op. cit., s. 332

¹²⁸¹ Tamtéž, s. 331.

¹²⁸² Tamtéž, s. 330.

¹²⁸³ HAPLA, 2016, op. cit., s. 116.

¹²⁸⁴ WALDRON, 2015, op. cit., s. 133.

¹²⁸⁵ Srovnej tamtéž, s. 136.

¹²⁸⁶ Srovnej tamtéž.

¹²⁸⁷ Tamtéž, s. 136–137.

11.5 Politické koncepte lidských práv

Do protikladu vůči přístupům, které vnímají lidská práva jako objekty s přirozenoprávními rysy, bývají někdy stavěny koncepte vycházející z toho, že hrají určitou specifickou roli v mezinárodní politice.¹²⁸⁸ Tím samozřejmě nemá být řečeno, že se zde nutně jedná o nekompatibilní pohledy,¹²⁸⁹ i mezi nimi můžeme hledat významné spojitosti.

Myšlenka politické koncepte lidských práv je spojena zejména se jménem Johna Rawlse, který ji nastínil ve svém díle *Právo národů*. Lidská práva v něm představují hodnoty, u kterých lze předpokládat, že se na nich liberální a slušné společnosti shodnou, třebaže každá ze svých vlastních důvodů.¹²⁹⁰ Koncepte lidských práv, kterou tak ve svém díle obhájuje, je zřetelně užší než koncepte, které zastávají autoři z tábora tradičních teorií. Řadu práv, která běžně chápeme jako součást lidskoprávního katalogu, neobsahuje.¹²⁹¹ Jeho cílem je totiž vytvořit takové pojetí mezinárodních lidských práv, které bude omezovat důvody pro vstup do války, jakož i specifikovat limity vnitřní svrchovanosti různých režimů.¹²⁹² Neusiluje o zdůvodnění širokého katalogu univerzálních morálních práv. Navíc je jeho cílem, aby bylo zmíněné pojetí přijatelné pro širokou skupinu států – nikoliv pouze pro liberální demokracie.

Proces, kterým Rawls justifikuje takto uchopená lidská práva, je obdobný procesu, jenž ospravedlňuje principy spravedlnosti v jeho díle *Teorie spravedlnosti*. Pokládá si otázku, jaká jsou pravidla kooperace, na kterých by se shodly svobodné a rovné národy za férových podmínek.¹²⁹³ Domnívá se, že reprezentanti takových národů, kteří by se rozhodovali pod závojem nevědění,¹²⁹⁴ by dospěli ke konsenzu na základní mezinárodní strukturu, jejíž součástí by byla i určitá lidská práva.¹²⁹⁵ Rozhodovali by se přitom racionálně, s ohledem na zájmy svých zemí, zároveň však nestranně, protože by o nich postrádali některé klíčové informace (neznali by třeba jejich velikost, moc nebo bohatství).

¹²⁸⁸ ETINSON, 2018, op. cit., s. 1.

¹²⁸⁹ Srovnej např. tamtéž, s. 14.

¹²⁹⁰ Srovnej BEITZ, 2009, op. cit., s. 99.

¹²⁹¹ Srovnej RAWLS, John. *The Law of Peoples with "The Idea of Public Reason Revisited"*. Cambridge: Harvard University Press, 2001, s. 78–79. Dále viz též BEITZ, 2009, op. cit., s. 97.

¹²⁹² Srovnej RAWLS, 2001, op. cit., s. 79.

¹²⁹³ Tamtéž, s. 30 a následující.

¹²⁹⁴ Srovnej tamtéž, s. 30–31.

¹²⁹⁵ Tamtéž, s. 37.

Na Rawlsovo dílo navazuje Charles R. Beitz, který říká, že jím navrhovaný přístup k lidským právům je již implicitně obsažen v díle jeho předchůdce. Neschvaluje však, jak je v něm prezentován.¹²⁹⁶ Kritizuje jej i za to, že jeho chápání funkce lidských práv je užší, než jak vyplývá ze současné mezinárodní praxe. Opomíjí totiž některé role, které tato práva v současné době v této rovině nepochybně plní, například spojené s činnostmi různých mezinárodních soudů.¹²⁹⁷

Svou vlastní koncepci Beitz označuje jako praktickou, protože otázkou po povaze a obsahu lidských práv rozumí tak, že odkazují k objektům, s nimiž je takové označení spojeno v mezinárodní praxi. Bere tedy doktrínu a praxi těchto práv v oblasti mezinárodní politiky jako zdroje pro konstrukci jejich koncepce.¹²⁹⁸ Zároveň odmítá tvrzení, že takováto koncepce nemůže plnit kritickou roli tradičně přisuzovanou lidským právům.¹²⁹⁹

Tento autor mimo jiné usiluje o justifikaci širšího seznamu lidských práv než Rawls. Zdůrazňuje přitom význam praktického dobra, které tato práva přinášejí. Představují podle něj *„požadavky, jejichž objektem je ochrana urgentních individuálních zájmů před předvídatelnými nebezpečími (standardními hrozbami), vůči kterým jsou zranitelné za běžných životních podmínek v moderním uspořádání světa založeném na státech.“*¹³⁰⁰

Dalším, kdo navazuje na Rawlsovo dílo a může být řazen mezi příznivce politických koncepcí lidských práv, je Joseph Raz. Lidská práva pojímá jako práva, která vytváří limity svrchovanosti států. Jejich smyslem je poskytnout adekvátní a obhajitelný základ pro intervence na mezinárodní scéně.¹³⁰¹ Individuální práva jsou podle něj lidskými právy tehdy, když se úspěšně vypořádávají s argumentem suverenity, který vylučuje, aby bylo zvenčí zasahováno do záležitostí států.¹³⁰² Jejich hlavní funkcí je zajišťovat odpovědnost státu vůči mezinárodní komunitě za to, jak se chovají k jednotlivcům.¹³⁰³ Není důvod myslet si, že musí být univerzální.¹³⁰⁴

¹²⁹⁶ BEITZ, 2009, op. cit., s. 96.

¹²⁹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹²⁹⁸ Tamtéž, s. 102.

¹²⁹⁹ Srovnej tamtéž, s. 105.

¹³⁰⁰ Tamtéž, s. 109.

¹³⁰¹ RAZ, 2010, op. cit., s. 328.

¹³⁰² Tamtéž, s. 332.

¹³⁰³ ETINSON, 2018, op. cit., s. 4.

¹³⁰⁴ RAZ, 2010, op. cit., s. 332.

11.6 Lidská práva jako společenský konstrukt? Současné perspektivy teorie lidských práv

Jak je z předcházejících řádek patrné, žádná justifikační teorie lidských práv se v současnosti neseťkává s obecným přijetím, vůči každé z nich lze nadnést vícero pádných námitek. Stáváme se tak svědky paradoxní situace, kdy je idea lidských práv na jednu stranu široce rozšířena, na druhou však vůči ní přetrvává silný skepticismus.¹³⁰⁵ Proti progresivně se rozvíjející lidskoprávní praxi stojí teoretická reflexe souvisejících idejí, která je naplněná pochybnostmi.¹³⁰⁶ To nás může vést k úvahám o tom, zda bychom naše úsilí o nalezení justifikační báze lidských práv neměli zásadním způsobem přehodnotit.

K tomu, abychom přestali usilovat o nalezení základu lidských práv, nás vyzývá například americký filosof Richard Rorty. Podle tohoto myslitele bychom se naopak měli zaměřit na rozvoj lidskoprávní kultury, kterou bychom měli učinit více sebevědomou a mocnou.¹³⁰⁷ Prostředkem jejího rozvoje má být tzv. citová výchova, která spočívá v kultivaci našich emocí vyprávěním sentimentálních příběhů.¹³⁰⁸ Vůči tomuto přístupu, který vychází z filosofického pragmatismu, již byla nadnesena řada výtek.¹³⁰⁹ Nejdůležitější však je, že jej můžeme jen stěží označit za teorii, spíše se jedná o kulturní, historický a politický projekt, který se soustředí na modelování sensibility konkrétní společnosti v konkrétním období.¹³¹⁰ Může pomoci k posílení respektu vůči lidským právům, sám o sobě však nestačí k prosazení jejich ideje,¹³¹¹ protože „*lidskoprávní boj je jistě motivován vášní, ale je také ovlivněn argumentací.*“¹³¹² Stejně tak nám neposkytuje žádnou

¹³⁰⁵ Srovnej SEN, 2004, op. cit., s. 316.

¹³⁰⁶ Srovnej BEITZ, 2009, op. cit. s. xi. Dále srovnej též DUFÉK, Pavel. Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění: co obnáší brát pluralismus vážně. *Právník*. 2018, roč. 157, č. 1, s. 69.

¹³⁰⁷ RORTY, Richard. Human Rights, Rationality and Sentimentality. In: SAVIČ, Obrad et al. *The Politics of Human Rights*. London: Verso, 1999, s. 70.

¹³⁰⁸ Tamtéž, s. 77–80.

¹³⁰⁹ Podrobnější rozbor Rortyho přístupu i jeho kritiky viz v článku HAPLA, Martin. Když se příběhy berou vážně – Richard Rorty, dialog mezi kulturami a lidská práva. *Iurium Scriptum*. 2018, roč. 2, č. 1, s. 15–26. ISSN 2570-5679.

¹³¹⁰ Srovnej BARRETO, José-Manuel. Rorty and Human Rights. Contingency, Emotions and How to Defend Human Rights Telling Stories. *Utrecht Law Review*. 2011, Vol. 7, No. 2, s. 106.

¹³¹¹ HAYDEN, Patrick. Sentimentality and Human Rights: Critical Remarks on Rorty. *Philosophy in the Contemporary World*. 1999, Vol. 6, No. 3/4, s. 63.

¹³¹² FREEMAN, 1994, op. cit., s. 493.

odpověď na otázku, proč by měla mít lidská práva tak vysoký a specifický status vůči ostatním morálním nárokům. Neposkytuje nám ani žádnou obranu proti těm, kdo nesdílí naši víru o hodnotě lidského života.¹³¹³

Podobné myšlenky nás přivádí i k otázce, zda tato práva opravdu nejsou jen zkratkou pro liberální politický projekt, který se snaží proměnit společnost, jak uvažuje Pavel Dufek.¹³¹⁴ Podle něj nelze tato práva myslet neideologicky. Jeho slovy: „*myšlení a rozhodování o lidských právech je nevyhnutelně svázáno s politickou teorií.*“¹³¹⁵ Neztratí však lidskoprávní idea svou sílu, pokud přiznáme, že není ničím víc než jen pouhým historicky, kulturně a ideologicky podmíněným produktem?

Ať už budeme o lidských právech uvažovat jakkoliv, je nutné, abychom si byli vědomi jejich možností. Nesmíme je chápat jako koncept, který by byl schopen pokrýt celou sféru morálky, ale musíme vedle nich ponechat prostor i dalším hodnotám.¹³¹⁶ Rozhodně se zde nejedná o ideu, která by nám měla být schopna poskytnout vodítka vždy a pro všechny případy. Atraktivita těchto práv spočívá v tom, že „*vyjadřuje velký morální význam každé individuální lidské bytosti.*“¹³¹⁷ To je jejich základním východiskem, z něhož je třeba při našich úvahách vycházet. Nakonec nesmíme zapomínat ani na to, že i když z teoretického hlediska vzbuzují lidská práva stále řadu pochybností a otázek, v rovině praxe se stala nesmírně úspěšným konceptem.¹³¹⁸ I právě to, že se dlouhodobě úspěšně osvědčují v praxi, udržuje otázku po jejich základech tak živou.

¹³¹³ KOHEN, 2007, op. cit., s. 111–112.

¹³¹⁴ DUFEK, 2018, op. cit., s. 69.

¹³¹⁵ Tamtéž, s. 53.

¹³¹⁶ Srovnej FREEMAN, 2011, op. cit., s. 87–88.

¹³¹⁷ CAMPBELL, 2006, op. cit., s. 3.

¹³¹⁸ K tomu srovnej BEITZ, 2009, op. cit., s. xi. HAPLA, 2016, op. cit., s. 10.